

MOLNÁR KÁLMÁN

A HARGITA NÉPI ERDŐGAZDÁLKODÁSÁHOZ

Egy előző dolgozatom¹ részletesen foglalkozott az udvarhelyszéki Kápolnásfalu erdőgazdálkodásával: a falu múltjával és kiváltságaival, a fa kitermelésének népi joggyakorlatával, a cimborasági fűrészekkel, a deszkavágással és eladásával, a bejárt útvonalakkal.

Jelen írásomban a szomszédos Szentegyházasfalu néhány régi erdőgazdálkodási kérdését szeretném érinteni, éspedig azokat, amelyek eltérnek a szomszédos Kápolnásfaluétól. A cimborasági fűrészek, a deszkavágás, szállítás, eladás egyező vonásokat mutat, egyező a történelmi múltjuk is, mivel 1863-ig egy községet alkottak és egy egyházmegyébe tartoztak. Ami eltérő volt, az az erdőlési joggyakorlatban, a közbirtokossági ügyek intézésében mutatkozik.

Ma a községnek kb. 1500 hold erdője van, s valamennyi *növendék*, Csak ötven év múlva lehet kitermelni. Az erdők államosítása (1948) előtt 7200 holdja (bükk, fenyő) volt, mind közbirtokossági erdő², a következő erdőrészekben:

Bükkerdők: *Nagyarán bükkje, Kicsiarán bükkje, Pókád bükkje, Kisvíz bükkje, Veress bükkje*. Ezek 1880 táján levágódtak, helyüket a fenyő *felvette*, de az erdőrészek *bükk* elnevezése megmaradt. Fenyőerdők: *Nagy-Vargyas oldala, Bagolykő alja, Hátassó-Mező alja, Nagykétág, Lükkenő, Málnavész, György Mihály szálasa, Utasvész, Ördögtörés, Függéssarok, Nagyszék háta, Csompó alja, Bélhavas, Szelesvész, Kövesdomb, Bargócás, Percenés, Simók likja*. Mindezek közbirtokossági és községi erdők voltak. Magánerdő nem volt, csupán kinek-kinek a havasi kaszálóján levő famennyisége.

A községben *arányjog* szerint osztották a fát: minden használt holdterület után (szántó és kaszáló) *egy arányjog* erdőrészt adtak. Ez azt jelentette, hogy akinek például 20 hold szántója és kaszálója volt, az 20 arányjogot kapott a közosztatlan közbirtokossági erdőből.

Az erdőkben 1872 előtt csak *gyéreltek*, illetve *szálaltak* a téli hónapokban: decemberben, januárban, februárban. Ki ahány fogattal rendelkezett, a gyérelés idejére lefizette fogatonként az előre meghatározott *takszát*, s annak alapján az erdő bármely részéből annyi fát vihetett haza, amennyit a téli hónapok alatt ki tudott termelni. Csupán egy kikötéssel: nem volt szabad több egymás melletti fát kivágni, azaz *mezőt vágni, mezőre termelni*.

1872 után az erdészeti hivatal felmérte az erdőket. Egyházasfalu a 7200 hold erdő mellett ugyancsak 7200 hold használható földterületen — szántó, kaszáló — gazdálkodott. Ilyenformán a falut 7200 *erdőarányjog* illette. A 7200 holdat az erdészeti hivatal felosztotta százéves fordulóra; a felosztást *üzemtervnek* nevezték. Ennek lényege: minden évben kimérték a 7200 hold egyszázad részét, vagyis 72 holdat tarvágásra. (A tarvágás 1872-ben a Pókád bükkje felső végénél kezdődött.) A 72 holdon levő mindenféle fát *mejjmagasságban lekluppáztak* (bélyegeztek),

utána megállapították a fa magasságát addig a pontig, ahol a fa átmérője még ütötte a 15 cm vastagságot. A fa (a tő) vastagságát, magasságát és sorszámát³ egy *listyára vezették*. A faluban alakult egy bizottság, amely a 72 holdon levő famennyiséget kiköbözte. A 72 holdon kb. 5000 m³ fa volt. Ezt tudva megállapították, hogy egy arányjog után 5000:7200, vagyis 0,69 m³ fa jár.

Ezek után mindenik közbirtokossági tag kapott egy cédulát, amelyen fel volt tüntetve — az illető arányjoga szerint — a még lábon álló fák sorszáma. Ennek alapján az erdőben mindenki megtalálhatta a maga fáját és a meghatározott időben hozzáfoghatott a kitermeléséhez. Ez általában újév előtt történt; ekkor osztották ki a cédulákat. Mindenki saját maga termelte ki és szállította haza a fáját december, január, február és március hónapokban; a vékonyakat *egyhosszban*, a vastagokat nyolc méteres darabokban *bakócaszánnal* vagy *egyes szánnal*. Szabály volt, hogy aki az arányjogára járó fáját nem termelte ki a kijelölt hónapokban, az a következő télre hagyta: a megengedett időn túl az erdőben nem volt szabad fát dönteni.

Az *eszközfa*, illetve a *szerszámfa* vágását a hold járásához kötötték. Azt tartották, hogy *újságra*, azaz újholdra vagy az első negyed idején vágott fa a legszijasabb, tehát a legalkalmasabb eszközfának és szerszámfának.

Az arányjogok a 661-es számú külön telekkönyvben szerepeltek, mindenik közbirtokossági tag egy sorszámmal: 661/1, 661/2 stb. A Székelyudvarhelyi Telekkönyvi Hivatal ma is őrzi ezt a telekkönyvet. A falunak ezenkívül megvan a rendes telekkönyve a belsőségek, szántók, kaszálók nyilvántartására.

Az arányjog eladható és örökölhető volt. Eladása általában pénzért történt. Elzálogosítására nem emlékeznek.

Az arányjogot a család minden tagja egyformán örökölhette, kivéve ha a hagyományozó tulajdonos névre szólóan végrendelkezett. Házaság alkalmával mind a fiú, mind a leány hozományként annyi arányjogot kapott, amennyit a szülők akarata meghatározott. Ekkor az arányjogokat átírták a 661-es telekkönyvben a fiatalok nevére. Az arányjogok átírása után az új arányjog-tulajdonosok is tárgyalási, szavazati és választhatósági jogot kaptak.

A közbirtokosságnak tagja lehetett minden olyan családfő, akinek arányjoga volt. A testületet 800 főnyi tagság alkotta.

A közbirtokosság ügyeit az öt tagú *vezetőség* intézte. Ezeket a közbirtokosság tagjaiból *nyilvános közgyűlésen* választották. A választás menete: minden vezetőségi tisztségre — a község *tíz*es beosztása szerint⁴ — három-három személyt jelöltek. A jelölések után következett a szavazás. A tanácssteremben a közbirtokosság tagjai, aszerint, hogy ki kire szavazott, külön csoportokba álltak. Az elnök a csoportok alapján összeszámolta a szavazók, illetve a szavazatok számát. Minden közbirtokossági tag annyi szavazati joggal rendelkezett, ahány arányjoga volt. Akire a legtöbb szavazat jutott, az bekerült a közbirtokosság vezetőségébe.

A vezetőség mellett működött még a *közbirtokossági tanács* is,

amelynek tagjait szintén a fenti módon választottak, azzal a különbséggel, hogy minden tízesből hat-hat személy került a tanácsba, azaz összesen huszonnégy. Szabály volt, hogy a tanácsba két testvért nem lehetett beválasztani.

A közgyűlés mindenik tízesből még két-két esküdtet választott. A közbirtokosság vezetőit, a vezető tanács tagjait háromévenként, az esküdteteket minden évben újraválasztották.

Minden tisztségviselőnek megvolt külön-külön a maga feladatköre. A közbirtokosság *elnöke* a közbirtokossági tanács határozatai alapján irányította, vezette, intézte az összes ügyes-bajos dolgokat. Az *alelnök* helyettesítette az elnököt annak távollétében. A *pénztárnok* a közbirtokosság anyagi javait kezelte. A *jegyző* a nagy közgyűlés jegyzőkönyveit vezette és a közbirtokosság irattárát kezelte. Az *erdőgazda* felelt arról, hogy a hatósági *erdőőr* — a faluból napról napra kijelölt erdőőrrel — a közbirtokosság erdőjére felvigyázzon. Az esküdtetek feladata volt a közbirtokossági és a községi gyűlések összehívása. Mivel az apaállatokat a közbirtokosság kezelte, az esküdtetek feladata volt a fenntartásukhoz szükséges kezelési díjak beszedése is.

Évente — a szükségleteknek megfelelően — négy-öt *nagy közgyűlést* tartottak, mindig vasárnap. Az esküdtetek 10—15 nappal azelőtt értesítettek mindenkit, kihangsúlyozva a gyűlés közbirtokossági, avagy községi jellegét. Ezekben a nagy közgyűléseken minden soron levő ügyet *leszavaztak* és a határozatokat *jegyzőkönyvelték*. A közbirtokossági nagy közgyűléseken hivatalból jelen kellett hogy legyen a járásbíró, az erdészeti hivatal főmérnöke és a pénzügyi ellenőr, meghívottként pedig — de beleszólási jog nélkül — a községi bíró, a kisbíró és a jegyző is. A közbirtokosság vezetősége szintén nem szólhatott bele a községi ügyek rendezésébe.

A gyűléseken a legfontosabb ügyeket tárgyalták meg: a vágter felosztása, az apaállatok kiadása, az erdőkezelési díjak stb. Ezekben a nagy közgyűléseken minden közbirtokossági tag részt vehetett.

Ha a szükség úgy kívánta, dobszóval *rendkívüli gyűléseket* is összehívhattak. Az itt tárgyalt ügyeket nem „szavazták le” és nem is jegyzőkönyvelték, mivel ezeknek csak tájékoztató jellegük volt. Például: a tarvágás megkezdésének és befejezésének időpontja, az apaállatállományban történő változás, a kaszálók felszabadításának időpontja őszi legeltetésre stb.

Az egyházásfalusi népi erdőgazdálkodással kapcsolatban szólnunk kell még a *gájterekről*, vagyis vízfűrészekről. Ezek itt is, akárcsak Kápolnásfaluban, *cimborasági* (csoportos) tulajdont alkottak, csupán egy volt magánkézben, a Lőrinc B. Jánosé (ma a Székelykeresztúri Múzeum tulajdona). A gáterek, vízfűrészek a Vargyas pataka és a Halaság pataka mentén sorakoztak. A Vargyas mentén 35 fűrész,⁵ a Halaság mentén 20 fűrész⁶ működött; öt fűrész tulajdonosának neve feledésbe merült.

A rönköt a kérégtől a fűrész előtt *hántották meg fejszével*. A kéregből az *Alföldre* (a Küküllők vidékére) nagyon keveset szállítottak a tímároknak; inkább eltűzelték. A fűrészen az *anyagot* mindenki saját

maga *vágta ki fosznnak, colos* vagy *félcolos deszkának, háromnegyedes-re tetődeszkának*. Vágatás után az anyagot hazaszállították, és száradás végett *kásztába* rakták. Volt rá eset, hogy a kivágott anyagot a fűrész-től egyenesen eladni vitték. Tavasszal és ősszel mentek inkább a felvevő piacokra *szekeerességre*.

A családfő három-négy cimborasági fűrésznek is tagja lehetett. Az adatközlő Lőrinc Józsefnek négy fűrészben volt része, azaz négy cimboraságnak volt tagja. Ha a fűrész javításra szorult, és a cimboraságban nem akadt olyan ember, aki azt meg tudja javítani, akkor a javítási munkák elvégzésére, irányítására a községből egy *mestert* fogadtak.

Minden fűrész után *vízvám-adót*, fűrészenként 250—300 lejt kellett fizetni a brassói Vízügyi Hivatalnak. 1945—48 között ezt az adót Marosvásárhelynek fizették. 1948 után — az államosítással — megszűnt a közbirtokosság, a fűrészek járatása és a vízvám-adó is.

Megemlítjük még, hogy a községben 1938 után minisztériumi engedély alapján két *gőzgájt* is építettek.⁷ Ezeken bárki vágathatott anyagot. A vágás *bérbe* történt, azaz köbméterenként pénzben megállapított vágatási díjat fizettek. Az összeg nagyságát a pénz pillanatnyi értéke határozta meg.

A deszkavágásnak ezek a korszerűsített, nagyobb teljesítményű fűrészüzemei is hozzájárultak a cimboraságban levő géterek számának fokozatos lemorzsolódásához.

A szekeeresség során a gazdának s az állatoknak — lovaknak, ökröknek — is pihenni, illetve enni kellett. Az egyházasfalusi adatközlők emlékezete szerint a következő hagyományos *beállóhejeken* időztek: Cekend alatt Péter Áron fogadójánál; Székelyudvarhelyen a Matskási, Szabó Károly vagy Csép Gergely fogadójánál; Boldogfalván a községi fogadónál; Bögözben szintén a községi fogadónál; Székelykeresztúron a Lóci, az Orbán Károly, a Szőke Gábor vagy a Magyariné fogadójánál; Újszékelyen a községi fogadónál; Segesváron a piacon etettek; Ecélen (Szeben megye) a fogadónál, Medgyesen a piaci fogadónál pihentek, etettek.

A népi erdőgazdálkodás egy másik vetülete ugyancsak szorosan az erdőhöz kötődik, ez pedig a fel-felcsillanó humor. Anekdoták, megtörtént események és ráfogások kísérik, teszik színessé, vetnek egy-egy fénysugarat a megélhetésért küszködő havasi ember életére. Ezek is kiegészítik az erdő néprajzának sokrétű vonatkozásait, s épp ezért néhányat — amelyek részben a faszerezésre, részben a szekeerességre járó egyházasfalusiak ugratására vonatkoznak — ide iktatok.

1. Egyszer a község olyan rendelkezést kapott, hogy nem mehetnek az erdőbe fát vágni. Ennek orvoslására egy küldöttség felment II. József császárhoz engedélyt kérni, hogy egy létrát vihessenek keresztül az erdőn. Az engedélyt meg is kapták. A küldöttség hazaért és csináltatott egy olyan hosszú létrát, hogy annál hosszabbat már nem is lehetett. Vitték is azt nyomban az erdőbe, keresztbe fordultak vele és az erdőn áthaladtukban a létra útjába eső fákat mind kivágták. Így jutott a község népe a tilalom ellenére fához.

2. Többen ökrösszekérrel, csoportosan szállították a deszkát Fehérvárra. Útközben megláttak egy földboronát. Nem tudták, hogy mi lehet, de volt közöttük egy okosabb atyafi, aki hosszas tépelődés után kitalálta, hogy mi is lehet. Azt mondta:

— Valami vót, valami megette vót, s ez annak a hátagerince.

3. Néhányan ősszel mentek ökrösszekerekkel deszkásságra. Az „Alföldön” éppen szüreteltek. Amint vitték haza a szőlőt, egy nagy szem az útra esett. Meglátták ezt a deszkások, megálltak, összegyűltek, és tanakodni kezdtek, hogy mi lehet az a valami. Egyikük aztán kitalálta, hogy az egy nagy mérgespók méregtartója. Erre rá is lépett a szőlőszemre, a lé kifreccsent és bément a komája szemibe. Azt mondja erre az, aki rálépett:

— Komám, add ide a bicskit, hadd vegyem ki a szemed, mert még meg találsz vakulni.

4. Egy alkalommal az egyik deszkás ember estefelé bement a szász kertjébe *hullomás* almát szedni. A szász megfogta, és egy láncos, lakatos béklyóval a kertben legelésző lova lábához béklyózta, hogy majd reggel ítélkezik felette, azaz megbünteti. A deszkás atyafi sem volt rest: *bicski*-jével a ló lábát a *siklajánál* (bokájánál) levágta, s azzal együtt ellépett. Utolérte a társait, azok a szőkevény kezéről a béklyót levették. Könnyen megtehették, mert abban az időben minden szekeres vitt magával béklyót lovai számára, s ezeknek a kulcsa — kisebb-nagyobb módosítással — általában a más béklyókat is kinyitotta.

5. Az egyik atyafi, miután a deszkát eladta, kinézett a barompiacra. Ott a többi marhák között meglátott egy bivalyat, és azt mondta magában:

— Én ezt a nagy fekete macskát megveszem, hazaviszem, bérekesztem a pincébe, hogy a patkányokat fogja ki.

Úgy is tett: megvette a bivalyat, hazavitte, bérekesztette a pincébe. Hogy mennyi patkányt fogott ki, arról nem tudunk semmit.

JEGYZETEK

¹ Molnár Kálmán: *Adatok a Hargita népi erdőgazdálkodásához*. A Székelykeresztúri Múzeum 25 éves jubileumi emlékkönyve. Csíkszereda 1974. 307—325.

² Szentegyházasfaluban egy közbirtokosság volt.

³ Mindenik fa *fojósorszámot* kapott; ezt bélyegző *forgókalapáccsal* ütötték a fára.

⁴ Szentegyházasfalu négy *tízre* (tízesre) volt és van felosztva: *Altíz* vagy *Első tíz*, *Templomtíz* vagy *Második tíz*, *Szelesek tíze* vagy *Harmadik tíz* és *Felső tíz* vagy *Negyedik tíz*.

⁵ A Vargyas-patak menti fűrészek: *Tankók*, *Sándorfiak*, *Finták*, *Mihályfiak*, *Ferencfiak*, *Alsó Balázások*, *Kőház fűrész*, *Denelek* (Dánielek), *Alsó Gotthárdok*, *Mártonfiak*, *Kerestalyok*, *Szelesek*, *Kettős fűrész*, *Lőrinc Balázs fűrész* (ma a Székelykeresztúri Múzeum tulajdona), *Gálok*, *Tamásfiak*, *Kicsihidi fűrész*, *Mártonfiak*, *Oláh Gyula*, *Elekesek*, *Felső Denelek*, *Hegedűsök*, *Pálok*, *Tankók felső*, *Szőcs Menyhárdék*, *Bolond fűrész* (a víznek nagy volt az esése, szaporán vágott, innen a neve), *Vitosok*, *Alsó Kazányok*, *Felső Kazányok*, *Felső Gotthárdok*, *Miskák*, *Jánosfiak*, *Liter fűrész* (csak 2—3 méteres darabokat lehetett vágni rajta, innen a neve), *Kapott Alberték* és *Both Jánosék fűrész*.

⁶ A Halaság-patak menti fűrészek: *Mártonfiak, Hatosok alsó, Lőrincfiak, Nagyvészbeli alsó, Nagyvészbeli felső, Orbányok, Gergelyfiak, Hatosok, Balázsok közbelső, Balázsok felső, Bálindoké, Korongos fűrész, Alsó Tamásfiak, Győrfiak, Hegedűsök, Gergelyek, Tamásfiak, Simók, Lőrinczfiak felső* és *Sósok fűrész*e.

⁷ Az egyik gőzgáter id. Lőrinc Józsefé és társaié: Márton Sándoré, Tankó Ákosé, Tankó Györgyé, ifj. Orbán Györgyé volt. Két gáterrel működött, mindkettő 13—14 fűrészszel. A gáter utáni haszon százalékosan a következőképpen oszlott meg: ifj. Orbán Józsefé 30%, mivel ő adta a gépeket; id. Lőrinc Józsefé 25%; Márton Sándoré 20%; Tankó Györgyé 15%; Tankó Ákosé 10%. A négy kisebb százalékos tulajdonos adta a fűrész fölépítéséhez szükséges mindennemű anyagot és munkakerőt, valamint a helyet, ahová fölépítették. A fűrész a *Gedőkerti dűlő*ben állt és 1948. június 18-ig működött. A másik gőzgáter Oláh Gyuláé volt, aki társnak Szaniszló Imre jegyzőt vette maga mellé. 1938-ban kezdett dolgozni, 1948 után államosították, majd korszerűsítették. Ma is működik. A község Kápolnásfalu felőli bejáratánál fekszik.

Ezúton is köszönetet mondok id. Lőrinc József (86 éves) szentegyházasfalusi volt közbirtokossági elnöknek, akitől az adatok nagy részét kaptam, valamint Lőrinc B. Jánosnak, aki szintén segítségemre volt az adatok összegyűjtésében.